

אוצר בית דין – יסודות הדין

לעומתו, הרמב"ן ביאר את התוספתא ביחס לפירות שביעית:

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ז:

ועשו להם תקנות מדבריהם: בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר, מתחילת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאיהן ומכניסין אותן לאוצר, וכשיבא זמן לקיטת כל אותו המין, כגון שבא זמן של קיץ ועת הבציר הגיע, בית דין שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקין ולוקטים כל אותו המין, ודורכים ומוסקין בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים, ונותנים לאוצר שלהן, ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבויערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד בית דין ולאכלן. וכל זו התקנה והטורח של בית דין, מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה.

❖ מהו הטעם לתקנת אוצר בית דין על פי הרמב"ן?

ב. ביאור שיטת הרמב"ן – המלאכות שהותרו לשלוחי בית הדין

א. הגרי"א הרצוג, ביאר את שיטת הרמב"ן בהתאם לשיטתו לגבי ליקוט היבול המופקר בשמיטה.

כתב הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כב:

הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר: ואת ענבי נזירך לא תבצר, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים - לוקה.

הרי, שהרמב"ם סתם ואסר מן התורה כל ליקוט שאינו לשימוש ביתי.

לעומת זאת, כתב הרמב"ן:

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ה:

ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם, אלא שלא יקחו אותם מן המשמר. ולכך שנו בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצר, מן השומר בארץ אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר. וכן הענין שאמרו שאין קוצצין התאנים במקצע ולא דורכין הענבים בגת, גדר ואסמכתא מדבריהם כדי שלא יבואו לידי שימור ואסיפת הפירות יגזלו אותם מן העניים, וזה הענין השנוי כאן בברייתות הללו.

לאור זאת, הסביר הגרי"א הרצוג את שיטת הרמב"ן לגבי ליקוט היבול על ידי שליחי בית הדין:

התורה והמדינה עמ' רעט:

מהרמב"ן ז"ל אינני מדייק כל כך, הואיל והוא סובר ש**מן המופקר הקצירה מותרת כדרכה מן התורה**. ויתכן שלשם כך הוא מביא ברייתא זו, היינו לחזק דעתו, שאם לא כך איך הותר לפועלים השכורים משלוחי בית דין, לעשות כדרך כל השנה, כדי להחיש הפעולה ולהבטיח שהשביעית תישמר כהלכתה.

הקדמה:

פירות הקדושים בקדושת שביעית הם הפקר, ומותר לכל אדם לקטוף מהם לצורך אישי ומשפחתי. בשנת השמיטה, מטשטשים המעמדות בין עניים לעשירים, ויד הכל שווה בכל היבול. בשל הקושי של כל יחיד ללקוט את הפירות מכל רחבי ארץ ישראל, פיתחו חז"ל את 'אוצר בית הדין', בו נאסף היבול המופקר, ומחולק לכולם בשווה. דרך זו הורחבה מאוד בדורות האחרונים, לכדי שיטה שלימה, לממש את מצוות השמיטה באופן ממלכתי. במסגרת זו לא נעסוק בהשוואה בין הדרכים ההלכתיות השונות להתמודדות עם אתגר השמיטה, אלא במעמדו של אוצר בית דין מצד עצמו. בגיליון זה נדון במקורו ותוקפו של אוצר בית דין, ובגיליון הבא נדון באתגרים ההלכתיים בניהול אוצר בית דין באופן מערכתי בדורנו.

א. מקור הדין

נאמר בתוספתא:

תוספתא מסכת שביעית פרק ח:

בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו, ונותנים לו מהן מזון שלש סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר.

הגיע זמן תאנים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין, עוזרין אותן, ועושין אותן דבילה, וכונסין אותן בחביות, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין, בוצרין אותן, ודורכין אותן בגת, וכונסין אותן בחביות, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין, ומוסקין אותן, ועוטנין אותן בבית הבד, וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר, ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו.

הגיעה שעת הביעור (שכלה המאכל מן השדות, ועל כן יש להוציא מהבית)... ר' שמעון אומר: עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור.

❖ חוה דעתך, מדוע הותר לשלוחי בית הדין ללקוט ולאסוף את היבול, וכן להכין ממנו מוצרים שונים?

הר"ש סירילאו, הקשה כמה קושיות על דברי התוספתא, ופירש אותה לגבי פירות מהשנה השישית:

ר"ש סירילאו ירושלמי שביעית פרק ט הלכה ו:

משמע מזה הלשון, דההוא תוספתא דלעיל כולה, בין רישא בין סיפא בפירות שביעית מפרש לה. והא ליתא, דהא סיפא הכי קתני, הגיע זמן תאנים - שלוחי בית דין שוכרים פועלים, ועושין אותן דבלה וכונסים אותן בחביות, ואי בפירות שביעית מוקמת לה, **פירות שביעית לעשות דבלה מי שרי?** והא תניא בתוספתא פירות שביעית אין עושין אותן דבלה אבל עושין אותן גרוגרות... וליכא למימר דמשום דהוה שלוחי בית דין, שרינן להו למעבד בפירות שביעית כשאר פירות החול, דהא מקראי יליף להו בתורת כהנים ומייתי לה בגמ' לההיא ברייתא לעיל בפ' כלל גדול... אבל האמת **שפירוש אותה ברייתא כמו שפירשתיה למעלה, דסיפא בפירות ששית הוא דקא מיירי**... וכל זה היה בתחילת שנה שביעית ומפירות שישית דאית בהו קדושה מחמת לקיטתן בשביעית.

'והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

ב. הסבר נוסף לשיטת הרמב"ם, ניתן ללמוד מדברי הרשב"ש:

שו"ת הרשב"ש סימן רנח:

נראה שיש תקנה בדבר שבית דין יעמידו שומרים בגנות ופרדסים שלא יכנסו גוים והם ילקטו הפירות, ובעל הבית גם כן ילקט מכללם אם רצה, או הבית דין יתנו לו מזון ג' סעודות בכל יום, והשאר יחלקוהו לעניים, וכדתניא בתוספתא... נראה ממנה ששלוחי בית דין יכולין ללקוט בשביל עניים, והוא הדין לשמור, לפי **שבית דין הם יד עניים** כדאיתא בפרק שור שנגח ארבעה וחמשה.

ג. באופן נוסף הסביר זאת הגר"ש ישראלי:

שו"ת חוות בנימין חלק ג סימן צח:

אלא הוי אומר שאין המלאכות אסורות **מצד עצמן** (דוגמת שבת) אלא מה שיש בביצועם כדרך הרגיל משמעות הסותרת את הבלטת היותן פירות הפקר, ושהאוספן אינו אוסף אלא משל הפקר. דאשר על כן בי"ד שעושין את המלאכה עבור הציבור כולו, הרי בזה יש הבלטה דוקא, על היות הפירות הללו הפקר, כדון שאמרה תורה, על כן אין בהם איסור... נמצאנו למדים שע"י שלוחי בי"ד מותרות המלאכות לא רק במה שנוגע להורדת הפרי המבושל והטיפול בו עד להבאתו לאוצר בית הדין שבערים, אלא גם עבודות מוקדמות שהפרי אכן גדל וישמר מקלקול טרם הבשלתו, גם זה מותר על ידי שלוחי בית דין.

❖ **סכם, מהם שלשת ההסברים שנאמרו לכך שהותרו מלאכות מסוימות לבית הדין?**

❖ **לכל אחד מההסברים, האם יש מקום להתיר לשלוחי בית הדין לבצע מלאכות נוספות, דוגמת פעולות לשם הצמחת הפירות?**

ג. שיטת הרמב"ם

בנוסף לרמב"ם, גם הרא"ש (שם), הרי"ד (פסחים נא:) ותוס' רבינו יהודה (עבודה זרה סב:) הביאו את התוספתא, ומשמע שפסקו כך להלכה.

אולם, הרמב"ם לא הזכיר את התוספתא, אלא כתב:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה ג:

היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד.

הראב"ד השיג על הרמב"ם, וכתב כדברי התוספתא:

השגת הראב"ד שם:

אמר אברהם: בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם. ואולי הוא סובר כי החילוק של ג' סעודות הוא גמר הביעור. ואינו כן, אלא בשיכלו פירות העיר ותחומיה, מוציאין כל אדם מה שבבתיהם ומביאין אותם לאוצר ליד בית דין, והם מחלקים לכל אדם שלש סעודות כדי לשבת, וכן בכל יום ויום עד שיכלו.

הרדב"ז הסביר מדוע הרמב"ם לא הזכיר את התוספתא:

הרדב"ז שם:

והשמיטת התוספתא דהיו שלוחי בית דין יוצאין וכו' לפי שאינה הלכה. אי נמי, שאינה אלא בראשונה שהיו שם בית דין אוצרין ומחלקים, וכתב משנתנו כצורתה.

כלומר, או שדעת הרמב"ם שהתוספתא לא להלכה, או שהתקנה תוקנה רק כשיש בית דין האחראי לכך, ובזמן הרמב"ם לא היה בית דין כזה.

רבי דוד פארדו בפירושו על התוספתא, מסביר מדוע רק בזמן התוספתא עשו אוצר בית דין:

חסדי דוד תוספתא שביעית פרק ח הלכה א:

אפשר דבראשונה, היינו בזמן שהיו הרבה חשודים על השביעית, הוצרכו לתקן דבר זה, ואח"כ כאשר דרי (הדורות נהיו כשרים יותר) ולא היו כל כך חשודים. אי נמי אפשר דסבר האי תנא שביעית בזמן הזה דרבנן. והכי קאמר בראשונה היינו בזמן שהיה נהוג שביעית מדאורייתא. ואח"כ בזמן הזה דאינו אלא מדרבנן לא קפדי כולי האי.

הסבר אחר להשמטת הרמב"ם את התוספתא, כתב הגר"ש ישראלי:

שו"ת חוות בנימין שם:

וזה נראה שיסביר לנו את תוכן השמטת הרמב"ם, שלא הביא התוספתא הזו, שיש בה ענין גדול להלכה, כנ"ל בהבדל הקיים בין אדם האוסף לצורך עצמו, לבין שלוחי בי"ד העושים בשליחות בי"ד לצורך הציבור. שכן, מאחר שהגדרת איסור המלאכות הללו הוא מצד הבלטת הבעלות כשנעשות בדרך הרגילה - כדרך הקוצרים והבוצרים. ודבר זה אינו אלא כשעשה זאת לצורך עצמו, ולא כן כשעושים בתור שלוחי בי"ד לצורך הציבור, הרי פשוט שאין בו משום איסור. א"כ אין כאן חידוש הלכה כלל, אלא הבנתה כפשוטה (כפי שיש לראות מהדגשת איסור עבודות אלה במיוחד, גם כשנעשות לצורך הקרקע והאילן, ודו"ק). ע"כ אין בתוספתא רק גדר של סיפור מעשה, כיצד יושמו הדברים בפועל, ולא היה ענין להביאם בספר המיועד להלכות.

❖ **סכם, על פי הדרכים השונות בהסבר שיטת הרמב"ם, האם ניתן להנהיג בזמן הזה 'אוצר בית דין'?**

ד. הלכה למעשה

א. יכול הקדוש בקדושת שביעית הינו הפקר, וכל אחד רשאי ליטול ממנו מזון שלש סעודות, לצורכו האישי ולצרכם של בני ביתו.

ב. במסגרת 'אוצר בית דין', שלוחי בית הדין מלקטים את היבול כולו ומכנסים אותו לאוצר, ומשם מחלקים ממנו לכל ישראל. דרך זו שנויה במחלוקת, אך למעשה דעת רבים להתיר את איסוף הפירות באמצעות שלוחי בית הדין.

ג. יש מהפוסקים שהרחיבו את ההיתר לשלוחי בית הדין, כבר לשלב גידול הפירות. כך שהחקלאי מגדל את העצים (באופנים המותרים) בשליחות בית הדין, בכדי שיצמחו מהם פירות לכלל הציבור. כך נהוג למעשה באוצרות בית הדין המקובלים בדורנו.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmi@halacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"פ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: טור' ר' דביר דינר, טור' ר' נועם שאול.